

ОСОБЛИВОСТІ СЕМАНТИКИ КОНОТАТИВНИХ ДІЄСЛІВ У МОВІ ЗМІ

Під публіцистикою слід розуміти масові популярні політичні тексти, що впливають на актуальні процеси суспільного розвитку оперативним документальним відображенням, яке базується на їх суспільно-політичному осмисленні й емоційно висловленій оцінці [8, 23]. Саме тому будь-який публіцистичний текст містить два обов'язкових компоненти – інформативний і оцінний, які активізують уживання специфічних засобів. Такими є, в першу чергу, конотативні слова, в семантиці яких виділяють предметно-логічний аспект значення, первинний, об'єктивний план і експресивно-емоційний, його вторинний, суб'єктивний план, який виражає почуття, наміри, оцінку суб'єкта та ін. [12, 10]. Предметно-логічний аспект, денотація, – основне, логіко-інформативне значення мовної одиниці [15, 46]. Експресивно-емоційний аспект — конотація. На думку А.В. Філіппова, і інтелектуальне значення, і емоційне значення потенційно інформативні, з них складається інформація мовлення [18, 57].

Явище конотації досліджується і в семасіології, і в стилістиці, але конотативне значення залишається дифузним, розмитим, яке досі не має чіткого визначення й структуризації, недостатньо вивченим є об'єм та функції цього явища. Одні лінгвісти відстоюють думку, що конотація – це і емоційне, і оцінне, і стилістичне забарвлення [9; 1], інші ж виділяють тільки змістові елементи [6, 2] чи стилістичні і змістові [3, 203-204].

Дана проблема може стати частиною комплексного дослідження, присвяченого питанням унормування та стандартизації словникового складу.

Лінгвістичні дослідження В.І. Говердовського, В.Н. Телії, В.І. Шаховського, О.С. Ахманової, Є.С. Отіна, О.О. Тараненка присвячені вивченню конотативних особливостей у лексиці та фразеології. Експресивний потенціал мовних одиниць у мові періодичних видань вивчали В.Л. Іващенко, Н.О. Бойченко, Л.В. Мельник, Г.Б. Мінчак, В.І. Ільченко. Але на сьогодні ще

відсутнє системне теоретичне дослідження семантики та функціонування конотативно-оцінних дієслів.

Тому метою даної статті є характеристика конотативного аспекту дієслів спілкування у мові сучасних засобів масової інформації.

У семантичній структурі слова виділяють денотацію та конотацію, які, на думку В.І. Шаховського, в номінативному акті беруть участь одночасно і знаходяться у тісному взаємозв'язку, оскільки денотація є тим семантичним місцем, на якому утворюються і закріплюються конотації [21, 44-45]. В.І. Говердовський акцентує увагу на тому, що чіткої межі між конотацією і денотацією не існує: у діяхронії можуть бути взаємопереходи. При високій частотності використання лексеми чи морфеми конотація може зникати або переходити у денотацію [5, 73]. А.В. Філіппов доходить висновку, що конотація слова може бути більш розгалуженою, ніж денотація, що лексико-семантичні варіанти (із загальним окремим денотативним значенням) можуть включати в себе різні конотації [18, 60].

Більшість мовознавців (В.В. Виноградов, Р.А. Будагов, В.І. Шаховський, В.І. Говердовський, В.Г. Гак, Ш. Баллі, К.О. Ердман, А.В. Філіппов, Т.А. Туліна та інші) розглядають конотативне значення як особливий компонент семантичної структури слова. Як зазначає В.І. Шаховський, мовці свідомо в процесі творення мовленнєвого висловлювання відбирають конотативну лексику в залежності від певної в даній ситуації мовленнєвої інтенції. Це пояснюється тим, що конотації є в більшості випадків кодованими і лінеарними, тобто включені безпосередньо в семантику мовних одиниць [20, 28]. Інші лінгвісти вважають, що конотація не є елементом семантичної структури [13, 38-52]. Отже, слово не тільки дає ім'я думкам і предметам, а й переливає експресивними барвами соціального середовища, виконує експресивну функцію [17, 49].

До дискусійних належить питання про семантичний обсяг конотації. В.І. Шаховський до конотативного макрокомпонента відносить лише емотивність, вважаючи, що оцінність і експресивність є компонентами денотації [20]; інші

мовознавці включають до складу конотації такі компоненти: емоційність і стильове забарвлення [18]; емоційний, оцінний, експресивний і стилістичний [4; 22], емоційність експресивність, оцінність, образність [19]; експресивні, оцінні, емоційні компоненти значення, функціонально-стилістичні характеристики і додаткові асоціативні прирощення [14]. Дослідниками підтримується класифікація І.В. Арнольда [1], відповідно до якої виділяють емоційний, експресивний, стилістичний, оцінний конотативні компоненти.

Під емоційним компонентом конотації слова розуміють вираження словом емоцій та почуттів. У дієсловах, які дають емоційну характеристику діям людей, переважають слова з негативною емоційною оцінкою: **верзти, розп'яткати, бовкнути, лягнути** та інші; з позитивно-емоційною (факультативною, залежно від контексту) оцінкою: **теревенити, базарити, базікати**. Сильний емоційний заряд містять грубі та вульгарно-оцінні слова: **шипіти, сичати, волати, гавкати, собачитися**, які виникли внаслідок метафоричних переносів тварина → людина. Денотативне значення цих дієслів «говорити, сваритися», конотативне значення «обурення, лють, незадоволення чимось». Під впливом емоцій люди починають шипіти як змії, сичати як гусаки, гавкати як собаки. Отже, саме на основі голосового протиставлення людини і тварини – істоти зі значно нижчим рівнем розвитку, ніж людина, виникли дані емоційні лексеми, які увиразнюють негативний потенціал слова «політик». У перерахованих дієсловах емоційний компонент виражений настільки яскраво, що витісняє денотативний макрокомпонент на другий план, наприклад: *Школярюк в міні-формах послали по батьків, на дорослих носіїв міні-ідеології **шипіли** дворові бабусі...* (ПіК. – 2003. — №5. – С. 45); *В Афганістані розривають на шматки міністра коли він з власною метою використовує літак, призначений для паломників, а не **сичать** злостиво: «Всі вони там злодюги»* (ПіК. – 2003. — №3. – С. 24); *Кажете, комуністи **волатимуть**?* (ПіК. – 2003. — №16-17. – С. 47); *Поки хтось там «**гавкає**» про нелегітимність ЦВК, караван на чолі з Рябцем продовжує йти вперед, тобто займатися виборами* (ПіК. – 2004. — №2. – С. 7); *Боротьба стає дедалі*

*драматичнішою, і, здається, протягом останніх тижнів пропрезидентські політики куди галасливіше **собачаться** між собою, ніж з опозицією* (ПіК. – 2003. — №8. – С. 8).

З емоційністю пов'язана оцінність, оскільки емоції поділяються на позитивні та негативні відповідно до соціальної оцінки явищ, що їх викликають. Оцінний компонент – це позитивна чи негативна оцінка, яка існує в значенні слова. Як і емоційність, оцінний компонент може характеризувати дію двома протилежними оцінками: позитивною (меліоративною) та негативною (пейоративною).

Експресивний компонент значення підсилює ознаки, які є компонентами денотативного значення, наприклад: морозити = говорити + недоречно; розп'якати = говорити + зайве; бубоніти = говорити + невиразно.

Лінгвісти вважають, що експресивність – підсилена (інтенсифікована, збільшена) виразність, така соціально й психологічно мотивована властивість мовного знака (мовленнєвого елемента), яка деавтоматизує його сприйняття, підтримує загострену увагу, активізує мислення, викликає почуттєву напругу читача [7, 186; 10, 120]. В основі експресивності – невідповідність певних мовних чи мовленнєвих засобів мовним стандартам. С.Я. Єрмоленко обстоює думку, що «експресивність – властивість мовної одиниці підсилювати логічний і емоційний зміст висловленого, виступати засобом суб'єктивного увиразнення мови» [11, 325]. Експресивності мови ЗМІ сприяє широке проникнення на сторінки періодичних видань елементів розмовної мови.

Найбільш вивченим компонентом конотації є стилістичний компонент. Існує кілька стилістичних класифікацій слів, їх намагаються об'єднати в одну, відповідно до якої виділяють основні різновиди стилістичного компонента слова: нейтральний стилістичний компонент (міжстильовий), книжний, розмовний стилістичний компонент [16, 113-114]. В межах конотації стилістичний компонент протидіє іншим компонентам – емоційному, оцінному та експресивному; він характеризує умови спілкування, тоді як інші компоненти – певне ставлення мовців до предмета спілкування [16,114].

Розглянемо конотативний макрокомпонент на прикладі лексико-семантичного поля дієслів із архісемою «говорити».

Семантика конотативних слів поєднує денотативний і конотативний макрокомпоненти, але основне навантаження лягає на конотацію.

Дієслова даної групи характеризують умови спілкування, стосунки між мовцем і слухачем, певне емоційне ставлення суб'єкта кваліфікації до об'єкта оцінювання. Усі ці складові несуть додаткову інформацію щодо відношення до денотативного компонента і створюють конотацію.

Лексико-семантичне поле дієслів із архісемою «говорити, розмовляти» представлене у мові ЗМІ конотативними лексемами **забалакувати, бубоніти, вичавити, базарити** тощо, наприклад: *Адміністрація ВНЗ гарячково «забалакувала» публіку* (УМ. — 2007. — 7.08. — С.8); *Скільки б не бубоніли недоброзичливці, мовляв, Ющенко на опозиційний з'їзд не з'являвся, бо кишка тонка, а він взяв і прийшов ...* (ПіК. — 2003. — №9. — С.8); *«Мадам ... як вас звати?» - «Матрьона», - давлячись від сміху, вичавила одна із нас* (ПіК. — 2004. — №22. — С.28); *«Побазарили» з ним, без проблем отримали іншу заяву, мовляв замах на мене був, але стріляв не Ахметов* (УМ. — 2005. — 22 липня. — С.4).

Денотативний макрокомпонент дієслова **забалакувати** — «розповідати», конотативний макрокомпонент «про щось незначне» представлений такими мікрокомпонентами: стилістичним — «розмовне», емоційним — «зневажливе», оцінним — «негативне», експресивним — «нейтральне».

Денотативне значення лексеми **бубоніти** — «говорити», негативне конотативне значення «невиразно, тихо» має таку структуру: стилістичний компонент — «розмовне, просторічне», в контексті активізувався емоційний компонент — «іронічне», експресивний — «нейтральне», оцінний — «негативне». Оказіональне слово **вичавити** — конотативна сема — «сказати щось через силу, стискаючи зуби» (стилістичний — «розмовне», емоційний — «грубе», оцінний — «негативне», експресивне — «підсилююче»), переносне значення виникло

внаслідок метафоризації первинного значення «стискаючи, здавлюючи щонебудь, виділяти рідину, рідку масу».

Результатом вторинної номінації є оказіональне конотативне значення лексеми **базарити** – «говорити про щось несуттєве», яке виникло в молодіжному мовленні (стилістичний компонент – «розмовне», емоційний – «фамільярне», оцінний – «негативне», експресивне – «підсилююче»). Утворення образної номінації, очевидно, пов'язане з прагненням мовця назвати мовну діяльність нетипово, оригінально. В основі експресивного переносу подібність у семантиці слів **базарити** – «говорити голосно, про щось несуттєве», **базарувати** – просторічне «шуміти, сперечаючись, скандалячи».

Виділяється синонімічний ряд дієслів із денотативним значенням «говорити, сказати» та негативним конотативним значенням «щось недоречне, зайве»: **брякнути, бовкнути, ляпнути, верзти, розпатякати, морозити**. Конотативний макрокомпонент перерахованих дієслів містить такі структурні елементи: стилістичний – «розмовне», емоційний – «фамільярне», оцінний – «негативне», експресивний – «підсилююче», наприклад: *До речі, не вірте авторові афоризму, який, не подумавши **брякнув** «побачити Париж і померти»* (УМ. — 2006. — 25.01. — С.9); *І тепер нехай хтось спробує **бовкнути**, що він пішов не від мавпи* (ПіК. — 2003-2004. — №56. — С.31); *А Ляпіній краще **не ляпати**, поки не розбереться в ситуації* (УМ. — 2007. — 27.07 — С.5); *Скажімо, «регіонал» Юрій Болдирєв щось там **верз** про «весняне загострення» у Президента* (УМ. — 2007. — 11.04 — С.5); *«**Не базікай!**» А то й справді **розпатякаєш** щось персональне* (ПіК. — 2003. — №16-17. — С.39); *«Ну ти, дядьку, й **морознув!**» — так прокоментували рік тому наші студенти у своїй газеті «Майдан — Могилянка» дії Олександра Мороза ...* (УМ. — 2005. — 2.02. — С.6).

Експресивність перерахованих вище слів локалізується в денотативному та конотативному макрокомпонентах, відображаючи кількісно-якісну характеристику (**брякнути, бовкнути, ляпнути** – «розказати про щось

неважливе», **верзти, розп'ятякати, морозити** – «розповісти про щось важливе, суттєве»).

За допомогою узуальних фамільярно-зневажливих лексем **брякнути, бовкнути, лягнути, верзти, розп'ятякати, морозити** журналісти дають негативну оцінку об'єкту висловлювання.

Отже, мова періодичних видань збагатилася розмовними, переважно просторічно-вульгарними елементами, які відображають стан розвитку суспільства, дають певну оцінку явищам та діям, одночасно пожвавлюючи виклад матеріалу, надаючи мові преси доступності, невимушеності.

У пропонованій статті порушено проблему розвитку конотативного значення дієслів. Однак мовний матеріал дозволяє розширити спектр дослідження з метою виявлення джерел формування, особливостей вживання конотативних дієслів у мові сучасної публіцистики, що уможливило подальші наукові пошуки.

Список використаних джерел

1. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка. – Л.: Просвещение, 1973. – 303 с.
2. Апресян Ю.Д. Лексическая семантика. – М.: Наука, 1974. – С. 67-69.
3. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М.: Сов. энциклопедия, 1966. – 606 с.
4. Беркнер С.С. Некоторые аспекты коннотации // Актуальные проблемы языкознания и методики обучения иностранным языкам. Материалы международной научной конференции 3-4 марта 2000г. – Воронеж, 2000. – С. 21-22.
5. Говердовский В.И. Диалектика коннотации и денотации (Взаимодействие эмоционального и рационального в лексике) // Вопросы языкознания. – 1985. — №2. – С. 71-79.
6. Говердовский В.И. Феномен коннотации на денотативном уровне // Языковая практика и теория языка. – М., 1974. – Вып. I. – С. 139-147.

7. Головин Б.Н. Основы культуры речи. – М.: Высшая школа, 1980. – С. 186.
8. Гриценко О. Шкляр В. Преса і політика: проблеми, концепції, досвід. – К.: Ін-т журналістики Київського національного університету ім. Т. Шевченка, 2000. – 70 с.
9. Давиденко В.І. Лексична конотація: основні аспекти вивчення у вузі і в школі // Система і структура східнослов'янських мов. Міжкафедральний збірник наукових праць. — К., 1997. — С. 159-163.
10. Долинин К.А. Стилистика французского языка. – М.: Просвещение, 1987. — 303 с.
11. Єрмоленко С.Я. Нариси з української словесності. Стилїстика і культура мови. — К.: Довіра, 1999. — 430 с.
12. Колшанский Г.В. Соотношение субъективных и объективных факторов в языке. — М., 1975. — С. 10.
13. Комлев Н.Г. Компоненты содержательной структуры слова. — М.: Изд-во Московского университета. — 192 с.
14. Попова С.Н., Синкевич Е.Н. Аналогия коннотативных корреляций с оценочной доминантой на уровне слова // Коннотативные аспекты семантики в немецкой лексике и фразеологии. Межвузовский тематический сборник научных трудов. — Калинин, 1987. — С. 90-98.
15. Рассел Б. Человеческое познание. Его сферы и границы. — М., 1957. — С. 46.
16. Стернин И.А. Проблемы анализа структуры значения слова. — Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1979. — 156 с.
17. Уфимцева А.А. Типы словесных знаков. — М.: Наука, 1974. — С. 49.
18. Филиппов А.В. К проблеме лексической коннотации // Вопросы языкознания. — 1978. — №1. — С. 57-63.
19. Ходжаян Т.Р. Коннотация лексических единиц в системе и тексте // Коннотативные аспекты семантики в немецкой лексике и фразеологии.

Межвузовский тематический сборник научных трудов. — Калинин, 1987. — С. 120-125.

20. Шаховский В.И. Лексикография и коннотативная семантика // Лексические и грамматические компоненты в семантике языкового знака. — Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1983. — С. 27-34.

21. Шаховский В.И. О лингвистике коннотации // Семантико-системные отношения в лексике германских и романских языков. Исследования по романо-германскому языкознанию. — Волгоград, 1979. — Выпуск 9. — С. 39-48.

22. Шепилова Т.А. Проблема семантики экспрессивных средств французского языка на примере фразеологизмов с компонентом – зоонимом // Актуальные проблемы языкознания и методики обучения иностранным языкам. Материалы международной конференции 3-4 марта 2000г. — Воронеж, 2000. — С. 231-232.

Анотація

У статті досліджено конотативний аспект дієслів спілкування у мові сучасних засобів масової інформації. Проаналізовано семантичний обсяг конотативних лексем. Встановлено, що експресивні у мові періодичних видань допомагають журналістам висловити суб'єктивну оцінку, ставлення автора до описуваного, а також реалізують функцію впливу. З'ясовано, що експресивності мови сприяє широке використання журналістами елементів розмовної мови.

SUMMARY

The connotative aspect of the communication verbs in the modern mass media language has been researched in the article. The semantic volume of the connotative lexemes has been analyzed.

It has been determined that the periodicals' language expressive lexemes help journalists to express their value judgment, the author's attitude to the matter described and they implement the influence function. It was settled that the wide use

of elements of a spoken language by journalists promotes the language expressiveness.